

Биљана Мишић, *Средња Европа и Београд: архитектонски утицаји 1919–1941*, Завод за заштиту споменика културе града Београда – Институт за савремену историју, Београд 2022.

Архитектонска историографија фокусирана на наслеђе међуратног периода је популаризацију и научни развитак достигла током претходних деценија, нарочито након промене политичког система који је обележио крај XX века. Историјска и културолошка дистанца омогућиле су сагледавање делатности кључних личности које су оставиле стваралачки траг на архитектонско-урбанистичке матрице на југословенском простору. Ентузијастични поборници презентовања, валоризовања и очувања градитељског наслеђа давали су своје доприносе монографијама, појединачним чланцима у реномираним домаћим и иностраним часописима и зборницима, излагањима на научним скуповима и конференцијама, као и колумнама и коментарима у периодичним публикацијама.

Како је ова врста наслеђа у фокусу не искључиво историчара архитектуре, архитеката и урбаниста, већ и социолога, политиколога,

журналиста и шире јавности, корпус писаних радова је обиман и слојевит, при чему неретко долази до изостанка истраживања опуса стваралаца који нису завређивали статус *йрворазредној*. Поред тога, упркос чињеници да је историографију неопходно писати контекстуално, долази до партикуларизација и несагледавања више чинилаца који су у датом тренутку могли утицати на пројектанта. Разлога за то је много – с једне стране, велики део оригиналне документације се не чува у институцијама и установама у којима би била правилно похрањена, већ се налази у приватним збиркама или је делом или у потпуности уништена. С друге стране, јавља се проблем перцепције одређених личности, при чему се неке занемарују наочиглед идеји о њиховој улози – која је понекад неправилно сагледавана као минорна. Уз наведено, кристалише се и проблем немогућности дистанцирања базираног на позитивним и негативним аспектима по којима истраживач ствара слику о архитекти. Упркос томе, истичу се и многобројни позитивни примери поткрепљени слојевитим контекстуалним анализама међу

којима високу позицију заузима компаративна монографија Биљане Мишић *Средња Европа и Београд. Архитектонски утицаји 1919–1941.*

Ауторка је књигу приредила на основу докторске дисертације *Средњоевропски утицаји на развој београдске архитектуре 1919–1941*, одбрањене на Одељењу за историју уметности Филозофског факултета Универзитета у Београду 2019. године, под менторством професора др Александра Кадијевића. Публикована је у оквиру редовне издавачке делатности Завода за заштиту споменика културе града Београда 2022. године, при чему је саиздавач Институт за савремену историју. Књига је у меком повезу штампана у тиражу од 400 примерака и садржи 343 стране обogaћене визуелним материјалом високог квалитета сачињеног од техничке и фото-документације у црно-белој и, када је то могуће, колор варијанти. Значајан сегмент илустративног садржаја презентован је захваљујући сарадњи ауторке са Библиотеком Матице српске, Музејом науке и технике, Фондацијом Милан Злоковић, Кабинетом за архитектуру и урбанизам Хрватске академије знаности и умјетности, Музејом града Загреба, као и са колекционаром, уметничким фотографом и истраживачем архитектуре Милошем Јуришићем и другим установама и појединцима. Уз наведено, употребљен је материјал из документације матичне установе ауторке, Завода за заштиту споменика културе града Београда. Поред тога, коришћен је већи број исечака из међуратне дневне штампе, на којима су приказани конкурсни пројекти и нацрти реномираних архитеката, које у супротном не би било могуће приложити услед недостатка или неприступачности оригиналима.

Структурална подела монографије базирана је на пет главних поглавља којима претходи кратак али садржајан „Увод” у коме је ауторка назначила процес еманципације београдске културе након Првог светског рата и корелацију Београда са Средњом Европом, те истакла временски период у коме је развој средњоевропске архитектуре и урбанизма постао предмет посебне пажње стручне јавности. Након корпуса главног наратива следе „Закључна разматрања” (стр. 282–288), „Скраћенице” (стр. 288–289), „Библиографија” (стр. 290–315), „Регистар имена и појмова” (стр. 316–333), „Захвалност” (стр. 334–335) и резиме на енглеском језику – „Summary” (стр. 336–342). У првом поглављу „Средња Европа: историјски, културни и уметнички оквир”, ауторка теоретски и методолошки чврсто контекстуалише више аспеката уз помоћ којих је читаоцу омогућен јасан увид у сваки наредни сегмент и дата основа за разумевање феномена и личности којима се детаљније бави у склопу потоњих целина. Превасходно посвећује пажњу појму *Средња Европа*, односно презентује дугу историју покушаја његовог прецизног дефинисања истичући да је неодређеност тумачења допринела неконзистентном коришћењу термина у досадашњој историографији. За потребе монографије, термин користи као *огредницу за једно од вишеструких креативних изворишта традиционалног развоја Београда током међуратног периода*. Након тога презентује политички и културни диверзитет Средње Европе, подвлачећи као једну од примарних карактеристика различитост националних култура.

Друго поглавље под називом „Средња Европа и Београд” садржи више целина. Превасходно је пажња посвећена модернизацијским процесима, при чему је појашњен развој Београда током XIX века услед судара различитих традиција, експлицирана је улога европеизације, привредног дохотка и класног раслојавања, те истакнута могућност урбанистичког развоја града након Првог светског рата. Затим је проблематизовано обликовање културног идентитета под средњоевропским утицајима, окарактерисаним као континуираним и свеобухватним. Наглашено је и формирање српских архитеката на средњоевропским

високошколским институцијама у Паризу, Прагу, Минхену, Карлсруеу и др. Истакнути су водећи градитељски програми и идеје у компаративном маниру, након чега су сагледани југословенске регионалне школе архитектуре и њихови протагонисти. Фактографски и хронолошки поткрепљен, овај сегмент представља јасан увид у корелације и преплитања центара и личности на пређашње поменутим територијама. Ауторка је у истоветном структуралном обрасцу дефинисала треће поглавље: „Извори средњоевропских градитељских традиција”, започевши га аспектом о архитектонским и урбанистичким конкурсима и контекстуалном анализом њиховог већег броја, при томе дефинишући ниво директних и индиректних уплива средњоевропских естетских и функционалних форми у локалне градитељске токове. Пажњу посвећује архитектонским изложбама и предавањима успешно их смештајући у друштвени, културни и политички оквир, расветљавајући директну повезаност креативних протагониста међуратног Београда са савременицима ван границе матичне државе. Један од фокуса поглавља су часописи, стручна штампа и литература као најефикасније средство у преносу информација о актуелним тенденцијама напредних центара. Поред директних уплива са стране, симултано се развијала домаћа уметничка периодика, што је архитектама омогућило размену идеја и промовисање пројеката. Мишић истиче допринос локалних листова укључивању југословенске културе у шире европске оквире и њихов реципрочни значај. Последњи део трећег поглавља посветила је конгресима, сајмовима и стручним путовањима архитеката – подвукла је важност перманентних контаката са савременим уметничким школама и сазнањима о новим градитељским тенденцијама.

Четврто поглавље носи назив „Средњоевропски утицаји на развојне токове међуратне архитектуре Београда” и представља садржајни приказ водећих архитектонских стилова. Полазећи од премисе постојања стилске разноликости, ауторка експлицира њихов плурализам, како линеарни, тако и паралелни. У средишту које је историјски претрпело толико рушења, окупационих периода и политичких промена, неминовно је морало доћи до нагомилавања и усложњавања на више нивоа. Партикуларна анализа је започета академизмом као главном одликом читавог међуратног периода, након чега следи одељак посвећен националном стилу и фолклоризму. Препозната је и истакнута улога прелазних и транзитивних концепата, те њихова хетерогеност и својство носиоца утицаја савремених средњоевропских струја експресионизма, декоративизма и ар нувоа. Такође је акценат стављен на модернизам и његово етаблирање у сфери водећих праваца београдског архитектонског раздобља а на крају је реч о монументализму који је обележио последњу међуратну фазу (1935–1941). Класификационо у пређашњим историографским јединицама поткрепљен, допринос овог поглавља огледа се у усложњавању перцепције Београда као европске метрополе обликоване под окриљем различитих утицаја.

Последње поглавље „Београдски међуратни модернизам: архитектонске и урбанистичке концепције средњоевропског порекла” структурално је диференцирано на основу типолошких одредница базираних на намени јавних објеката, са изузетком делова посвећених стамбеној архитектури и ентеријерима које је могуће посматрати као засебне целине у оквиру примарног корпуса. Ауторка је превасходно анализирала групацију управних, административних и објеката друштвених, професионалних и грађанских удружења, истичући њихову улогу презентера *званичних идеолошких и естетских полазишта у културној оријентацији државе*. Упоредујући их са јавним објектима у важним центрима, дефинише њихове формалне и концептуалне карактеристике симултано приказујући прелаз са устаљених естетских

полазишта на оне новоприхваћене, дефинисане у претходном поглављу. Као симбол стабилности и напретка друштва издваја објекте банака, штедионица, пошта, осигуравајућих и привредних друштава, након чега фокус пребацује на објекте намењене образовању и науци услед њиховог потенцијала за исказивање нових функционалних и конструктивних принципа. Наредни сегмент чине објекти намењени култури и јавним манифестацијама, при чему се нарочито издвајају изложбени павиљони у Београду, као и државни павиљони на светским изложбама. Део о сакралним објектима је знатно краћи, превасходно услед *конзервативизма највиших државних крујова* којим је условљена доминација националног стила при пројектовању православних храмова, те су представљена решења под утицајем средњоевропских тенденција везана за римокатоличке, фрањевачке и евангелистичке цркве. Издвојени су и објекти комерцијалне и угоститељске намене условљени новим трговинским ланцима и страним капиталом. Последица потребе да се ниво старања о јавном здрављу у Србији програмски конституише огледа се у подизању здравствених објеката и објеката социјалне заштите. Ауторка износи аргументе о прихватању средњоевропских савремених пракси базиране на чињеници да су рани пројекти настали у оквиру Архитектонског одељења Министарства грађевина и Техничке дирекције Београдске општине, чиме је илустрована промена државне грађевинске политике. Њих прате спортски објекти и простори, директно повезани са тенденцијама побољшања јавног здравља. Након класификације јавних објеката, окреће се ка стамбеној архитектури као најраспрострањенијој типологији грађења, те издваја моделе које су архитекти инкорпорирали по узорима на оне средњоевропске: салонски стан и београдски стан. Класификацију даље врши по типовима: стамбене и пословно-стамбене зграде, једнопородичне куће и виле и вртне колоније, социјални и раднички станови, исказујући истанчано разумевање потребе диференцијација утицаја и проблематика унутар њих. Претпоследњи сегмент у петом поглављу посвећен је индустријским, саобраћајним и објектима техничке културе у коме су се нашла значајна постројења, док је у финалном делу акценат стављен на ентеријере јавних и приватних објеката.

Заједнички чинилац свих целина огледа се у слојевитој контекстуалној анализи, прецизној фактографији и хронолошкој систематизацији партикуларних илустративних примера. Есенција монографије је базирана на континуираном компаративном моделу уз помоћ кога Биљана Мишић симултано показује и доказује принципе и правилности феномена којима се бави. Методолошки истанчана и поткрепљена изворима и литературом, свако од партикуларних потпоглавља представља могућност за даље истраживање. Као још један од позитивних аспеката издваја се свеобухватност и садржајност припремљене грађе, те стављање у фокус стваралачких доприноса многобројних архитеката чије је опусе тек потребно детаљно истражити и валоризовати. Уз све наведено, монографија *Средња Европа и Београд. Архитектонски утицаји 1919–1941*. ауторке Биљане Мишић може се оценити успешном, узорном и корисном.

Анђела М. Дукић
Универзитет у Београду, Филозофски факултет
iu.andjeladukic@gmail.com